

ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи доктор фалсафа PhD Азимова Шабнам Раҳматуллоевна дар мавзӯи «Методикаи ташаккули ваҷҳҳо ва ҳавасмандӣ ба омӯзиши химия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии доктор фалсафа (PhD) аз рӯи ихтисоси 6D011200-химия (назария ва методикаи таълими химия).

Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 нақши маорифро ҳамчун манбаи асосии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шаҳрвандони он муайян намуда, вазъи ҷорӣ соҳаи маорифро нишон дода, рушди ин соҳа ва баланд бардоштани сифати донишро дар ҳама зинаҳои таҳсилот тавсия кардааст.

Аз ин рӯ, тарбияи шахсият, пеш аз ҳама аз рушди системаи талабот ва ваҷҳҳои он иборат аст. Ваҷҳ ин таҳрик ба фаъолияти марбут бо қонегардонии талаботи муайян мебошад. Мақсад бошад, фаъолияти мушаххасро таҳрезӣ намуда, хусусият ва динамикаи онро муайян мекунад. Ҳамин тариқ, ваҷҳ ба талабот мансуб аст, ки ба фаъолият таҳрик медиҳад, мақсад бошад – ба ашъе, ки фаъолият нигаронида шудааст, он дар ҷараёни иҷрои фаъолият ба маҳсул табдил дода шавад.

Ба масъалаи ҳавасмандӣ психологҳои ватанӣ ва хориҷӣ таваҷҷуҳи калон зоҳир карда, 50 назарияи ба ҳавасмандӣ алоқамандро қор карда баромада, қайд мекунанд, ки байни мафҳумҳои «ваҷҳ» ва «ҳавасмандӣ» ихтилофот ба мушоҳида мерасад. Аз ин рӯ, ҳангоми таърифи ваҷҳи психологӣ ҳамаи имкониятҳоро истифода бурда, таърифе пешбарӣ карда шавад, ки ба таърифи мафҳуми «ваҷҳи таълимӣ» муносиб бошад.

Асосан психологҳо дар атрофи нуқтаҳои назари зерин ба мафҳуми «ваҷҳ» низ ҳамфикр мебошанд: ба иштиёқ, талабот, ба ҳадаф, ба мақсад, ба хосияти шахсият, ба ҳолатҳо.

1. Ваҷҳ ҳамчун мақсад. Ба сифати ваҷҳи фаъолият Илин Е.Л. ҳам предмети тасаввуршаванда, ҳам предмети моддии талаботро медонист, яъне ваҷҳ ин предмети ҳадаф аст. Вале қабули предмет ҳамчун ваҷҳ амалан

имконияти ҳарф заданро дар бораи чунин хусусиятҳои ваҷҳ, ҳамчун неру ва устувории он бартараф месозад. Барои ваҷҳ омӯзиш ин хусусияти муҳим мебошад, зеро ваҷҳҳои заиф ва ғайриустувор, яклаҳзаина ба ҳалли бомуваффақияти вазифаҳо мусоидат менамояд. Аз ин рӯ, донишҷӯи неру ва устувории ваҷҳи омӯзиш зарур аст. Бинобар ин, таърифи ваҷҳ ҳамчун предмет – ҳадаф барои ваҷҳи таҳсилӣ ғайриқонеъкунанда мебошад.

2. Ваҷҳ ҳамчун ният. Л.И. Божович мақсадро ба сифати таҳриқдихандаи рафтор дар мавридҳои баррасӣ мекунад, ки вақте қарорҳо қабул карда мешаванд. Дар ин зимн ӯ қайд мекунад, ки мақсадҳо дар пояи талаботе ба вуҷуд меоянд, ки онҳоро бевосита қонеъ гардонидан номумкин буда, як қатор зинаҳои фосилавино талаб мекунад, ки дорои неруи шахсии таҳриқдиханда нестанд. Дар ин ҳолат онҳо ба сифати бедоркунандаи амалҳои хизмат мекунанд, ки ба дастоварди мақсадҳои мобайнӣ нигаронида шудаанд.

3. Ваҷҳ ҳамчун талабот. Дар аксарияти корҳо талабот ҳамчун таҳриқдихандаи амалҳо, фаъолият, рафтори инсон баррасӣ мегардад. Қабули талабот ба ҷойи ваҷҳ, пеш аз ҳама, барои он сурат мегирад, ки он то дараҷаи зиёд фаъолнокӣ зоҳир кардани инсонро мефаҳмонад. Вале айният додани ваҷҳ бо талабот на ба таври пурра сабаби амали мушаххасро мефаҳмонад, барои ҷӣ чунин ё дигар хел карда мешавад, зеро ҳамон як талабот метавонад қонеъгардӣ бо воситаҳо ва усули гуногун мебошад. Маҳз барои ҳамин, чунин таъриф барои ваҷҳи таҳсилӣ ғайриқаноатбахш аст, зеро гуногунии роҳҳои қонеъгардонии ваҷҳ - талабот ва имкониятро барои ошкоркунии ташаккули ваҷҳ ва коркарди ташаккули он дар дарс фароҳам намеорад.

4. Ваҷҳ ҳамчун хосиятҳои устувор. Нуқтаи назар дар бораи он, ки ваҷҳ ин хусусиятҳои устувори шахсият аст, асосан барои корҳои психологҳои ғарбӣ хос аст. Онҳо «ваҷҳ»-ро ҳамчун сарҳади шахсият баррасӣ карда, чунин мешуморанд, ки фард аз системаи ба таври динамикӣ ҳавасмандонаи рушдкунанда иборат буда, ҳар гуна назарияи шахсият асоси худро аз таҳлили табиати ҳавасмандӣ мегирад. Як зумра психологҳо (Немов Р.С., Пономарев Я.А.) низ чунин меҳисобанд, ки ба сифати ваҷҳҳо дар баробари ҳолатҳои психикӣ, хосиятҳои

шахсият низ хизмат карда метавонанд. Вале қабули хосиятҳои шахсият ба ҷойи вачҳ низ масъаларо ҳал намекунад, зиёда аз он, ки аксари хусусиятҳои шахсияти бештар талабот мебошанд, масалан, саъю талош барои фаъолият, талабот ба таассуроти нав, ба худнигоҳдорӣ, ба худҳифзкунӣ, ба донишҳо, саъю талош ба эҷодкорӣ.

5. Вачҳ ҳамчун ҳолат. Чунин муносибат (вачҳ ҳамчун ҳолат) дар кори Пак М.С. татбиқ ёфтааст. Ў менависад, ки вачҳ ҳолати махсуси инсон мебошад, ки онро ба амал кардан ё амал накардан маҷбур месозад. Поспелов Р.Р. Поспелов И.Н. чунин дидгоҳро, ки вачҳи фаъолият «амсилаи ҳолати талаботӣ» мебошад, инкишоф медиҳанд. Он дорои неруи таҳриқдиҳанда мебошад, вале қабул кардани он ба сифати вачҳ душвор аст. Зеро ки, моҳиятан, «амсилаи ҳолати талаботӣ» яке аз намудҳои ҳадаф (ҳолати ҳадафӣ) мебошад ва истифодаи таърифи вачҳ ҳамчун ҳадаф барои ҳалли масъалаҳои дидактикӣ аллакай мавриди муҳокима қарор гирифтааст.

6. Вачҳ ҳамчун ифодасозӣ. Чунин фаҳмиши вачҳ аз ҷониби Илин Е.Л. [46] тарафдорӣ шудааст. Ў калимаи «раванд»-ро бо «ифода» иваз кардааст, ки вачҳ ифодаи ҳадаф ва воситаҳо мебошад. Ў мафҳуми «вачҳ»-ро бо омилҳои марбут бо ҳолати шиддатнокиро ҳамчун натиҷаи талабот шомил намесозад; барои вачҳ фақат ҷанбаи мазмунӣ (вачҳ ҳамчун далел, делеле, ки онро инсон дигар низ оварда метавонад, аз ин рӯ, муаллиф менависад, ки вачҳро талқин кардан мумкин аст) боқӣ гузошта мешавад.

7. Вачҳ ҳамчун қаноатмандӣ. Қаноатмандӣ ба сифати вачҳ аз ҷониби Шпарева Г.А. [143] мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Қаноатмандӣ ҳамчун муносибат ба фаъолияти иҷрошаванда, тарзи ҳаёт баррасӣ мегардад. Қаноатмандӣ вазифаи дарозмуҳлати арзёбиро иҷро мекунад, аз ин рӯ, он муносибати мусбати арзёбикунанда буда, ҳамчун яке аз омилҳои хизмат мекунад, ки ба қабули қарор дар бораи идома додани фаъолият, вале на зиёда аз он таъсир мерасонад. Қаноатмандӣ бештар вачҳро тақвият медиҳад ва таҳриқдиҳандаи бевосита намебошад. Ин омилро феълан зимни ташаккули вачҳи омӯзиш ба назар гирифтани лозим аст. Зеро қаноатмандӣ аз фаъолияти таҳсилӣ ба устувории вачҳи омӯзиш таъсир мерасонад. Вале бояд дар назар

дошт, ки қаноатмандӣ на ҳамеша таъсири ҳавасмандсозандаро мерасонад. Масалан, худтаскинӣ бо натиҷаи бадастомада метавонад неруи ваҷхро коҳиш диҳад.

8. Ваҷҳ ҳамчун таҳрик. Ҳанӯз аз асри гузашта ваҷҳ аз ҷониби аксари психологҳо ҳамчун қувваи таҳаррукдиҳанда (ҳаракатдиҳанда) шарҳу тавзеҳ меёфт. Аксари психологҳои муосир чунин мешуморанд, ки ваҷҳ дарки ботинии таҳрике мебошад, ки омодагии инсонро ба амал ё кирдор инъикос мекунад.

Мақсади таҳқиқот муайян кардани шароитҳои педагогӣ ва баланд бардоштани самарабахшии таълими химия дар раванди истифодаи методикае, ки ба ташаккули ваҷҳҳо ва такмили ҳавасмандсозии хонандагон мусоидат менамояд, иборат аст.

Объекти таҳқиқот раванди таҳқиқоти озмоишӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёна, литсей ва гимназия аз рӯи методикаи ташаккули ваҷҳҳо ва ҳавасмандӣ ба омӯзиши химияро дар бар мегирад.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот: вазъи омӯзиши масъалаи ваҷҳ ва ҳавасмандӣ дар психология ва методикаи таълими химия муайян карда шуд; меъёрҳои ташаккули ваҷҳҳои омӯзиш дар таълими химияи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ муайян карда шуданд; принсипи омӯзиши мавод - муносибати бисёрзаминавӣ пешниҳод карда шуд.

Аҳамияти амалии натиҷаҳои таҳқиқот: методикаи ташаккул ва ташҳиси ваҷҳҳо ва ҳавасмандии хонандагон доир ба омӯзиши химия дар муассисаҳои таҳсилоти миёна таҳия карда шуд; усулҳои пешниҳод кардашударо дар мушаххаскунии таълими равиявӣ (дарс, лексияҳои проблемавӣ, суҳбатҳои эвристикӣ, дарсҳои омехта, таҷрибаҳо) вазифаҳои гуманитарии концепсияи таълими мактабӣ корҳои беруназсинфӣ ва ғайра бомуваффақият истифода кардан мумкин аст; тавсияҳои методиро оид ба ташаккул ва истифодаи ваҷҳҳо барои боз ҳам баланд бардоштани самаранокии омӯзишро омӯзгорон метавонанд дар ҳама зинаҳои таълими химия ва дигар фанҳо истифода намоянд.

Эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсионӣ натиҷаҳои таҳқиқот, концепсияи илмии ташҳиси педагогӣ, муносибати системавӣ, тақия намудан ба услуби таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ (эмпирикӣ), инчунин услубҳои ба ҳар як марҳала мувофиқ, иштироки бевоситаи муаллиф дар санҷиши таҷрибавию озмоишӣ ба сифати омӯзгор, тамоюл ба корҳои назариявӣ, тасдиқи мафҳумҳо баён гардида, мутобиқати хулосаҳои дар ҷараёни таҳқиқот бадастомадаро ба натиҷаҳои озмоиши педагогӣ таъмин менамоянд.

Бояд гуфт, ки автореферати доктор фалсафа (PhD) Азимова Шабнам Раҳматуллоевна таҳти унвони «Методикаи ташаккули вачҳҳо ва ҳавасмандӣ ба омӯзиши химия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ» таҳқиқоти ба анҷомрасонида ба ҳисоб рафта, ҷавобгу ба талаботҳои Комиссияи олии Аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмии доктор фалсафа (PhD) аз рӯи ихтисоси 6D011200- химия (назария ва методикаи таълими химия) арзанда ҳисобида мешавад.

Муовини директор оид ба
илм ва таълими Институти кимиёи
ба номи В.И.Никитини АМИТ,
номзади илмҳои химия,

Раҳмонов Р.О.

Имзои Раҳмонов Р.О. -ро тасдиқ
мекунам сармутахассиси шӯъбаи
кадрҳои ИК АМИТ

Раҳимова Ф.